

Секція А1 Освітні науки	
УДК 37.017.4:355.233(477)	
Дата першого надходження статті до видання	2026-05-05
Дата прийняття статті до друку після рецензування	2026-05-15
Дата публікації/оприлюднення	2026-05-30

Теоретичні засади національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання в сучасній педагогіці

Поліщук Світлана Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри педагогіки та менеджменту освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна
e-mail: polishchuk.s@kpnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1325-0143>

Мисів Володимир Михайлович

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання, професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна,
e-mail: mysiv@kpnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1957-0241>

Анотація. У статті теоретично обґрунтовано зміст, структурні характеристики та педагогічні умови національно-патріотичного й військово-патріотичного виховання в сучасній педагогіці. Актуальність дослідження зумовлена потребою освітньої системи України формувати в здобувачів освіти українську національну та громадянську ідентичність, ціннісну стійкість, культуру безпеки, відповідальне ставлення до державності й готовність діяти в інтересах суспільства в умовах воєнних і повоєнних викликів. Визначено, що патріотичне виховання не може обмежуватися епізодичними заходами, декларативними гаслами або формальним відтворенням знань про державні символи. Його доцільно розглядати як цілісний процес становлення особистості, у якому знання про Україну, емоційно-ціннісне ставлення, мотивація до відповідальної участі та реальна соціальна дія утворюють взаємопов'язану систему. Мета статті полягає в уточненні поняттєвого поля досліджуваної проблеми, визначенні співвідношення патріотичного, національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, а також у розкритті їхніх методологічних засад, змістових напрямів і критеріїв педагогічної результативності. Методологічну основу становлять аксіологічний, компетентнісний, діяльнісний, гуманістичний, ідентифікаційний, культурологічний і партнерський підходи. Використано методи аналізу нормативно-правових актів, порівняльного узагальнення сучасних наукових джерел, систематизації понять, структурно-логічного моделювання компонентів патріотичної вихованості та педагогічної інтерпретації результатів досліджень. У результатах доведено, що національно-патріотичне виховання доцільно інтерпретувати як систему ціннісного становлення особистості, спрямовану на усвідомлене прийняття української мови,

культури, історичної пам'яті, демократичних цінностей і відповідальності за майбутнє держави. Військово-патріотичне виховання обґрунтовано як складник цієї системи, що конкретизує патріотичні переконання в площині оборонної свідомості, безпекової компетентності, поваги до захисників і захисниць України, готовності до правомірної, відповідальної й гуманістично зорієнтованої дії. Запропоновано структуру патріотичної вихованості, що охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційно-вольовий і діяльнісно-поведінковий компоненти. Обґрунтовано педагогічні умови ефективної реалізації: цілісність виховної програми закладу освіти, інтеграцію змісту в навчальну та позаурочну діяльність, підготовленість педагога до роботи з чутливими темами війни, психологічну безпеку, партнерство з родиною і громадою, компетентнісно орієнтовані методи, рефлексію та критеріальне оцінювання результатів. Висновки засвідчують, що досліджувані напрями мають реалізовуватися без формалізму й мілітаризації освітнього середовища, з опорою на гідність дитини, правову культуру, соціальну солідарність і досвід відповідальної участі.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, національно-патріотичне виховання, патріотичне виховання, педагогічна думка, національна ідентичність, громадянська ідентичність, ціннісне виховання, готовність до захисту України.

Theoretical Foundations of National-Patriotic and Military-Patriotic Education in Contemporary Pedagogy

Svitlana Polishchuk

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Pedagogy and Education Management, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University,

Kamianets-Podilskyi, Ukraine

e-mail: polishchuk.s@kpnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1325-0143>

Volodymyr Mysiv

PhD in Physical Education and Sports, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Professor, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National

University, Kamianets-Podilskyi, Ukraine,

e-mail: mysiv@kpnu.edu.ua,

<https://orcid.org/0000-0003-1957-0241>

Abstract. The article provides a theoretical substantiation of the content, structural characteristics and pedagogical conditions of national-patriotic and military-patriotic education in contemporary pedagogy. The relevance of the study is determined by the need of the Ukrainian education system to develop learners' Ukrainian national and civic identity, value resilience, security culture, responsible attitude to statehood and readiness to act in the interests of society under wartime and post-war challenges. It is emphasised that patriotic education cannot be reduced to occasional ceremonial events, declarative slogans or formal reproduction of knowledge about state symbols. It should be interpreted as an integrated

process of personal development in which knowledge about Ukraine, emotional and value-based attitude, motivation for responsible participation and real social action form an interconnected system. The purpose of the article is to clarify the conceptual field of the problem, to determine the relationship between patriotic, national-patriotic and military-patriotic education, and to reveal their methodological foundations, content areas and criteria of pedagogical effectiveness. The methodological framework integrates axiological, competence-based, activity-based, humanistic, identity-oriented, cultural and partnership approaches. The research methods include analysis of legal and regulatory documents, comparative generalisation of recent scholarly sources, conceptual systematisation, structural and logical modelling of the components of patriotic development, and pedagogical interpretation of research findings. The results demonstrate that national-patriotic education should be understood as an integrated system of value-oriented personal development aimed at conscious acceptance of the Ukrainian language, culture, historical memory, democratic values and responsibility for the future of the state. Military-patriotic education is interpreted as a component of this system that specifies patriotic convictions through defence consciousness, security competence, respect for the defenders of Ukraine and readiness for lawful, responsible and humanistically oriented action. The article proposes a structure of patriotic development comprising cognitive, emotional-value, motivational-volitional and activity-behavioural components. The pedagogical conditions for effective implementation are substantiated: coherence of the educational programme of an institution, integration of content into curricular and extracurricular activities, teachers' preparedness to address sensitive issues of war, psychological safety, cooperation with families and communities, competence-oriented methods, reflection and criterion-based assessment of outcomes. The conclusions emphasise that national-patriotic and military-patriotic education should be implemented without formalism or militarisation of the educational environment, relying on the dignity of the child, legal culture, social solidarity and the experience of responsible participation. Such an interpretation allows patriotic education to be considered not as an auxiliary area of educational work, but as a strategic component of personal, civic and social development in a democratic state.

Keywords: military-patriotic education, national-patriotic education, patriotic education, pedagogical thought, national identity, civic identity, value-based education, readiness to defend Ukraine.

Вступ

Проблема національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання в сучасній педагогіці належить до кола питань, у яких поєднуються освітній, науковий, ціннісний, суспільний і безпековий виміри. В умовах тривалої російсько-української війни вона набуває особливої значущості, оскільки система освіти має не лише передавати знання про державу, культуру й історію, а й формувати здатність здобувачів освіти діяти відповідально, солідарно, безпечно та правомірно. Патріотизм у цьому контексті не може бути зведений до емоційної прихильності або участі в урочистих заходах; він постає як внутрішньо прийнята ціннісна позиція, що виявляється в громадянській участі, повазі до гідності людини, готовності підтримувати державу й громаду, умінні критично осмислювати інформаційні впливи та зберігати людяність у кризових обставинах.

Нормативне поле досліджуваної проблеми визначається Стратегією утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, яка пов'язує освітню, молодіжну, культурну, інформаційну та безпекову політику з формуванням української ідентичності, громадянської стійкості й відповідальності [1]. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» закріплює системність, наступність, партнерство й суспільно-державні цінності як засади відповідної політики [2]. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України конкретизує громадянсько-патріотичний, духовно-моральний, військово-патріотичний та інші складники виховної роботи [3]. Закон України «Про основи національного спротиву» підсилює значення оборонної свідомості громадян, однак водночас актуалізує потребу педагогічно доцільного розмежування готовності до захисту держави та неприпустимої мілітаризації освітнього середовища [4].

Сучасний заклад освіти функціонує в ситуації, коли патріотичне виховання не може залишатися фрагментарним або суто подієвим. Його результативність залежить від того, чи інтегровано патріотичний зміст у навчальні предмети, позаурочну діяльність, учнівське самоврядування, волонтерські ініціативи, співпрацю з родиною та громадою. Державний стандарт базової середньої освіти орієнтує освітній процес на формування ключових компетентностей, зокрема громадянських і соціальних, що створює підґрунтя для переходу від декларативного виховання до компетентісно зорієнтованої діяльності [5]. Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Захист України» розширює безпеково-оборонний вимір через домедичну допомогу, інформаційну безпеку, кризові дії, національну безпеку та відповідальність за захист держави [6].

Актуальність проблеми. Актуальність проблеми посилюється тим, що освітня система України має реагувати на одночасні виклики: захист державності, формування стійкої національної ідентичності, підтримку дітей і молоді з різним досвідом війни, розвиток культури безпеки та збереження гуманістичного змісту освіти. У таких умовах національно-патріотичне виховання не може розглядатися як додатковий або факультативний компонент виховної роботи. Воно має бути системним напрямом освітньої політики закладу освіти, пов'язаним із навчальним змістом, соціальною практикою, партнерством і психологічною підтримкою здобувачів освіти.

Практична значущість дослідження зумовлена потребою педагогів мати чіткі орієнтири щодо того, як поєднувати ціннісне, громадянське, культурне й безпекове виховання без формалізму, примусу та надмірної емоційної напруги. Особливої уваги потребує військово-патріотичний компонент, який в умовах війни є об'єктивно важливим, але має реалізовуватися в межах педагогічної доцільності, вікової відповідності, правової культури й психологічної безпеки. Тому актуальним є уточнення змісту, структури та педагогічних умов реалізації досліджуваного напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукового дискурсу засвідчує, що дослідники розглядають національно-патріотичне й військово-патріотичне виховання крізь призму аксіологічного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного, компетентісного, культурологічного та безпекового підходів. У працях І. Бега, Л. Канішевської та Р. Малиношевського військово-патріотичне виховання дітей і молоді осмислено як складник системи освіти, що має спиратися на духовну ідентифікацію,

моральний взірець, рефлексію та залучення до патріотично значущих справ [7]. Емпіричні дослідження стану військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти вказують на потребу оновлення змісту, форм і методів виховної роботи, а також на необхідність підготовки педагогів до роботи з темами війни, безпеки, пам'яті та громадянської відповідальності [8; 9].

К. Журба та І. Шкільна розкривають теоретичні засади формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді, підкреслюючи, що патріотизм має виявлятися не лише в індивідуальному переживанні любові до Батьківщини, а й у взаємодопомозі, спільній відповідальності та готовності підтримувати інших [10]. В. Мачуський конкретизує когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти патріотичної вихованості, що є важливим для розроблення критеріїв результативності виховної діяльності [11]. Т. Ціпан аналізує військово-патріотичне виховання учнівської молоді в умовах воєнного стану через зв'язок духовно-моральних цінностей, прикладної підготовки, безпеки життєдіяльності та позакласної роботи [12].

Дослідження М. Тимчика, Т. Скирди й А. Линник акцентує на єдності військово-патріотичного та фізичного виховання, що має значення для розвитку витривалості, стійкості, командної взаємодії й готовності до відповідальної дії [13]. В. Бойчук, О. Бойчук і Р. Мороз розглядають професійну діяльність педагогів у контексті національно-патріотичного виховання, наголошуючи на специфіці освітніх середовищ безпекового спрямування та потребі професійної готовності вчителя [14]. Міжнародні дослідження громадянської освіти, демократичного громадянства та глобальної громадянської освіти посилюють розуміння патріотичного виховання як процесу, що має поєднувати національну належність, відповідальність, критичне мислення, участь у громаді та повагу до прав людини [15; 16; 17; 18; 19; 20].

Виділення невирішеної частини проблеми. Попри активізацію досліджень, недостатньо розкритим залишається питання співвідношення патріотичного, національно-патріотичного, громадянського, військово-патріотичного й ціннісного виховання. В освітній практиці ці поняття нерідко використовуються як взаємозамінні, що ускладнює визначення змісту, очікуваних результатів і критеріїв оцінювання. Окремого уточнення потребує межа між формуванням оборонної свідомості та мілітаризацією освітнього середовища, адже військово-патріотичний компонент має посилювати відповідальність і культуру безпеки, а не створювати атмосферу примусу, страху або романтизації насильства.

Недостатньо розробленими залишаються також педагогічні умови роботи з дітьми та молоддю, які мають різний досвід війни, втрат, переміщення, тривожності або вимушеної розлуки з близькими. Потребує подальшого обґрунтування система критеріїв результативності патріотичного виховання, що охоплювала б не лише знання про Україну, а й сформованість ціннісних ставлень, мотивацію до участі, досвід суспільно корисної діяльності, безпекову компетентність, інформаційну стійкість і здатність до рефлексії.

Мета статті. Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність, зміст та педагогічні засади національно-патріотичного й військово-патріотичного виховання в сучасній педагогіці з урахуванням нормативно-правових засад, сучасних наукових підходів і освітніх потреб українського суспільства воєнного та повоєнного часу.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: уточнити зміст понять «патріотичне виховання», «національно-патріотичне виховання», «військово-патріотичне виховання»; охарактеризувати нормативні й наукові підстави означеного напрямку виховної діяльності; визначити структурні компоненти патріотичної вихованості особистості; обґрунтувати принципи та педагогічні умови ефективного національно-патріотичного й військово-патріотичного виховання; окреслити ризики формалізації та перспективи подальших досліджень у цій сфері.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає в уточненні сутності національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання як взаємопов'язаних складників системи ціннісного становлення особистості. Національно-патріотичне виховання розглянуто як процес формування української національної й громадянської ідентичності, а військово-патріотичне – як його складник, що конкретизує ціннісні переконання у площині оборонної свідомості, культури безпеки, стійкості та готовності до правомірної дії.

У статті конкретизовано структуру патріотичної вихованості через когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційно-вольовий і діяльнісно-поведінковий компоненти. Уточнено педагогічні умови реалізації досліджуваного напрямку, серед яких цілісність виховної програми, інтеграція змісту в освітній процес, психологічна безпека, педагогічна підготовленість, партнерство з родиною та громадою, компетентісно орієнтовані методи, рефлексія й критеріальне оцінювання результатів.

Практичне значення. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його положень під час розроблення виховних програм закладів загальної середньої, фахової передвищої та позашкільної освіти, оновлення змісту класного керівництва, підготовки майбутніх педагогів, підвищення кваліфікації вчителів, організації діяльності центрів національно-патріотичного виховання. Запропоновані положення можуть бути корисними для розроблення критеріїв оцінювання патріотичної вихованості, добору форм виховної роботи й організації партнерської взаємодії з родиною та громадою.

Практична спрямованість статті полягає також у можливості використання її матеріалів для укладання методичних рекомендацій щодо безпечного й етичного обговорення тем війни, героїзму, втрат, захисту України, волонтерства й національної пам'яті. Такий підхід допомагає педагогам уникати формалізму, емоційної маніпуляції та мілітаризації освітнього середовища, натомість підтримувати відповідальну участь, солідарність, правову культуру й повагу до гідності дитини.

Методологія

Дослідження має теоретико-аналітичний характер і ґрунтується на поєднанні кількох методологічних підходів. Аксиологічний підхід дав змогу розглядати патріотичне виховання як процес становлення системи цінностей, а не як сукупність формальних заходів. Компетентісний підхід забезпечив інтерпретацію результатів виховання через здатність здобувачів освіти діяти: брати участь у житті громади, критично працювати з інформацією, дотримуватися правових норм, виявляти соціальну відповідальність і безпекову обізнаність. Діяльнісний підхід акцентував значення реального досвіду участі, волонтерства, проєктної діяльності, учнівського самоврядування та тренінгових практик. Гуманістичний підхід задав етичні межі

військово-патріотичного компонента, пов'язані з повагою до гідності дитини, віковою доцільністю, психологічною безпекою та недопущенням романтизації насильства.

Ідентифікаційний підхід використано для пояснення зв'язку між національною ідентичністю, громадянською належністю та відповідальною участю в житті держави. Культурологічний підхід дозволив розкрити українську мову, історичну пам'ять, літературу, мистецтво, традиції, локальну історію та сучасний досвід спротиву як змістові ресурси виховної роботи. Партнерський підхід дав підстави розглядати родину, громаду, заклади позашкільної освіти, установи культури, волонтерські й ветеранські спільноти, рятувальні та медичні служби як суб'єктів освітньої взаємодії за умови збереження професійної відповідальності педагога за безпечність, етичність і виховну доцільність залучених практик.

Методи дослідження. Для досягнення мети використано комплекс теоретичних методів: аналіз нормативно-правових документів і наукової літератури, систематизацію підходів до національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, порівняння функцій патріотичного виховання в українських і міжнародних дослідженнях, логіко-структурне моделювання компонентів патріотичної вихованості, узагальнення педагогічних умов і критеріїв результативності.

Метод аналізу дав змогу виокремити нормативні, наукові та практичні підстави досліджуваного напрямку. Метод систематизації використано для впорядкування базових понять, змістових напрямів, компонентів і педагогічних умов. Метод узагальнення забезпечив формулювання висновків щодо взаємозв'язку національно-патріотичного й військово-патріотичного виховання. Логіко-структурне моделювання застосовано для представлення патріотичної вихованості як цілісної системи знань, ставлень, мотивів і поведінкових проявів.

Джерела даних. Джерельну базу становлять нормативно-правові акти України, сучасні українські та іноземні наукові публікації з проблем національно-патріотичного, військово-патріотичного, громадянського й демократичного виховання, а також матеріали міжнародних організацій щодо громадянської освіти та участі. До аналізу включено джерела, які відповідають критеріям актуальності, наукової релевантності, доступності для перевірки й тематичної відповідності. Особливу увагу приділено публікаціям останніх років, що мають DOI, а також працям, у яких осмислюються освітні наслідки війни, громадянська стійкість, демократична участь і роль освіти у формуванні відповідальної ідентичності [7; 10; 11; 15; 18; 20].

У прикладному вимірі джерелами інформації для подальшої емпіричної перевірки можуть бути виховні програми закладів освіти, плани роботи класних керівників, матеріали учнівського самоврядування, волонтерські й громадянські проекти, результати опитувань здобувачів освіти, педагогів і батьків, спостереження за участю учнів у соціально значущій діяльності, портфоліо громадянської активності та рефлексивні матеріали.

Інструменти аналізу. Інструментами аналізу стали критерійно-компонентний підхід, функціональний підхід і логіка педагогічного моделювання. Критерійно-компонентний підхід дав змогу пов'язати загальні виховні цілі з конкретними результатами: знаннями, ціннісними ставленнями, мотивацією, досвідом участі та поведінковими проявами. Функціональний підхід допоміг з'ясувати роль кожного

складника виховання: патріотичне виховання задає ціннісну рамку, національно-патріотичне забезпечує український ідентифікаційний зміст, військово-патріотичне конкретизує готовність до захисту держави й безпечної дії.

Логіка педагогічного моделювання передбачала послідовне визначення понять, змістових напрямів, структурних компонентів, педагогічних умов і критеріїв оцінювання. Такий інструментарій є доцільним для теоретичного дослідження, оскільки дозволяє не лише описати явище, а й показати його внутрішню організацію, взаємозв'язки та можливості практичного використання в освітньому процесі.

Обмеження дослідження. Обмеження дослідження пов'язані з його теоретико-аналітичним характером: у статті не подано результатів власного емпіричного експерименту, однак її положення можуть бути основою для подальшої апробації. Іншим обмеженням є швидка зміна нормативного, безпекового та соціального контексту, у якому функціонує українська освіта. Тому увагу зосереджено не на описі окремої методики або локальної практики, а на теоретичних засадах, педагогічних умовах і критеріях, які можуть бути адаптовані до різних типів закладів освіти.

Окремо слід зазначити, що універсальної моделі національно-патріотичного й військово-патріотичного виховання, однаково ефективною для всіх вікових груп і освітніх контекстів, не існує. Її зміст має залежати від віку здобувачів освіти, безпекової ситуації, регіональних особливостей, досвіду дітей, ресурсів закладу освіти, рівня підготовленості педагогів і характеру партнерської взаємодії з громадою.

Результати

Проведений аналіз дає підстави розмежувати три взаємопов'язані, але не тотожні поняття. Патріотичне виховання є широким процесом формування любові до Батьківщини, відповідальності за її майбутнє, поваги до народу, держави, права, культури, природи та спільного блага. Національно-патріотичне виховання конкретизує цей процес у площині української національної й громадянської ідентичності, історичної пам'яті, державотворчого досвіду, української мови, культури, традицій і демократичних цінностей. Військово-патріотичне виховання є складником патріотичного й національно-патріотичного виховання, спрямованим на формування оборонної свідомості, культури безпеки, поваги до військової служби, готовності до захисту України та засвоєння безпекових, домедичних, фізичних, інформаційних і організаційних компетентностей [3; 4; 6].

Між зазначеними поняттями існує не відношення заміщення, а функціональна взаємодія. Патріотичне виховання задає загальну ціннісну рамку; національно-патріотичне забезпечує її український історико-культурний і громадянський зміст; військово-патріотичне переводить частину ціннісних переконань у площину готовності до безпечної, дисциплінованої, відповідальної та правомірної дії. Принциповим є те, що військово-патріотичний компонент не повинен витіснити гуманістичну сутність виховання. У педагогічному розумінні захист України має постати не лише як фізична або прикладна підготовленість, а як морально вмотивована й правово усвідомлена позиція громадянина.

Національно-патріотичне виховання в сучасній педагогіці доцільно інтерпретувати як цілісну систему ціннісно орієнтованого становлення особистості, що

охоплює знання, ставлення, мотиви, досвід участі та поведінкові прояви. Його зміст не може бути вичерпаний інформацією про державні символи, визначні історичні події чи біографії героїв. Такі знання є необхідними, але недостатніми, якщо вони не переходять у моральне осмислення, відповідальне ставлення, уміння співвідносити минуле й сучасне, готовність діяти в інтересах громади та держави. Саме тому сучасне виховання потребує поєднання історико-пам'яттєвого, мовно-культурного, громадянсько-правового, безпеково-оборонного та соціально-діяльнісного напрямів.

Історико-пам'яттєвий напрям передбачає вивчення історії України, національно-визвольної боротьби, державотворчих процесів, локальної історії, біографій діячів науки, культури, освіти, війська, волонтерського руху. Мовно-культурний напрям пов'язаний із утвердженням української мови як простору мислення, комунікації та самоідентифікації, а також із вивченням літератури, мистецтва, традицій і культурної спадщини. Громадянсько-правовий напрям охоплює знання про права й обов'язки, Конституцію України, демократію, місцеве самоврядування, антикорупційну культуру, повагу до прав людини та участь у житті громади. Безпеково-оборонний напрям спрямований на культуру безпеки, домедичну допомогу, інформаційну стійкість, цивільний захист і готовність до дій у кризових умовах. Соціально-діяльнісний напрям реалізується через волонтерство, взаємодопомогу, учнівські ініціативи, екологічні, культурні, пам'яттєві та громадянські проекти.

Структуру патріотичної вихованості доцільно розглядати через чотири компоненти. Когнітивний компонент охоплює знання про Україну, її державність, історію, культуру, правові засади, суспільно-державні цінності та сучасні безпекові виклики. Емоційно-ціннісний компонент передбачає любов до Батьківщини, повагу до українського народу, гідності людини, захисників і захисниць України, здатність до співпереживання, взаємодопомоги й підтримки. Мотиваційно-вольовий компонент виявляється у внутрішній готовності діяти в інтересах держави й громади, долати байдужість, брати відповідальність і дотримуватися моральних та правових норм. Діяльнісно-поведінковий компонент охоплює участь у суспільно корисних справах, волонтерстві, громадянських ініціативах, безпекових тренуваннях, проектній та дослідницькій діяльності [10; 11].

Для військово-патріотичного виховання зазначена структура конкретизується через оборонну свідомість, безпекову компетентність, фізичну й психологічну стійкість, готовність до командної взаємодії, повагу до військової служби та розуміння правових засад захисту держави. Готовність до захисту України не слід ототожнювати лише з окремими прикладними навичками. Вона передбачає моральну зрілість, дисципліну, відповідальність, здатність оцінювати ризики, діяти відповідно до права, цінувати людське життя, підтримувати інших і протидіяти ворожій пропаганді. Такий підхід узгоджується з сучасними дослідженнями, у яких військово-патріотичне виховання розглядається як освітній процес, що має поєднувати безпекову підготовку, ціннісну мотивацію та гуманістичні межі [7; 8; 12].

Педагогічними умовами ефективної реалізації досліджуваного напрямку є, по-перше, наявність цілісної виховної програми закладу освіти. Така програма має бути не набором календарних заходів, а системою цілей, змісту, форм, партнерств, очікуваних результатів і критеріїв оцінювання. По-друге, необхідною є інтеграція патріотичного

змісту в навчальну, позаурочну та позашкільну діяльність. Виховний потенціал мають предмети мовно-літературної, історичної, громадянської, мистецької, природничої, технологічної та фізкультурної галузей. По-третє, важливою є підготовленість педагога до ціннісного діалогу й роботи з чутливими темами війни, втрат, героїзму, спротиву, відповідальності та національної пам'яті.

По-четверте, обов'язковою умовою є психологічна безпека. Воєнний досвід здобувачів освіти може бути різним: частина дітей пережила обстріли, втрату близьких, переміщення, розлуку, тривожність або травматичні події. Тому педагог має уникати залякування, надмірної деталізації насильства, примусу до публічних висловлювань, агресивної риторики та емоційної маніпуляції. По-п'яте, ефективність виховання зростає за умови партнерства з родиною, громадою, закладами позашкільної освіти, установами культури, волонтерськими й ветеранськими спільнотами, рятувальними та медичними службами. Водночас залучення зовнішніх суб'єктів потребує педагогічної координації, вікової доцільності й етичної перевірки змісту.

По-шосте, доцільним є використання компетентісно орієнтованих методів: проблемно-ціннісних бесід, дискусій, аналізу життєвих ситуацій, методу морального вибору, дебатів, проєктного навчання, краєзнавчих досліджень, волонтерських практик, зустрічей з очевидцями подій, роботи з джерелами, музейної педагогіки, тренінгів з безпеки й домедичної допомоги, спортивно-патріотичних ігор, медіаосвітніх вправ. По-сьоме, необхідною є рефлексія: щоденники вражень, обговорення досвіду участі, портфоліо громадянської активності, самооцінювання, аналіз власного внеску в спільну справу. Саме рефлексія допомагає перетворити зовнішню дію на особистісно значущий ціннісний досвід.

Результативність національно-патріотичного й військово-патріотичного виховання доцільно оцінювати не лише за кількістю проведених заходів або рівнем відтворення фактів. Критеріями можуть бути: знання про Україну, державність, культуру, історію, права та обов'язки; сформованість ціннісних ставлень до мови, культури, державних символів, захисників і захисниць України, гідності людини; мотивація до участі в житті класу, закладу освіти й громади; досвід суспільно корисної діяльності; здатність до безпечної поведінки в кризових ситуаціях; інформаційна стійкість; уміння співпрацювати; прояви відповідальності, солідарності та правомірної поведінки. Такий підхід дає змогу уникнути формалізму й оцінювати виховну роботу через реальні зміни в знаннях, ставленнях, мотивах і поведінці здобувачів освіти.

Обговорення

Отримані результати корелюють із сучасними українськими дослідженнями, у яких акцентовано на переході від декларативного патріотизму до діяльній, компетентній та ціннісно осмисленої моделі виховання. Зокрема, положення про необхідність поєднання моральної ідентифікації, особистісної рефлексії та участі в патріотично значущих справах узгоджуються з підходом І. Беха, Л. Канішевської та Р. Малиношевського [7]. Результати всеукраїнського опитування учнів і вчителів щодо військово-патріотичного виховання підтверджують, що ефективність цього напряму залежить від методичної підготовленості педагогів, осучаснення змісту, діалогічності та практичної спрямованості виховних форм [9].

Важливою для обговорення є проблема співвідношення патріотизму й демократичного громадянства. У міжнародному дискурсі громадянська освіта розглядається як засіб розвитку знань, умінь і диспозицій, необхідних для участі в демократичному суспільстві [15; 20]. Це має принципове значення для української педагогіки, оскільки національно-патріотичне виховання не повинно перетворюватися на ізольовану систему символічних практик. Його зміст має поєднувати любов до України з повагою до прав людини, демократичних процедур, відповідального діалогу, критичного мислення, соціальної справедливості та готовності до конструктивної участі в житті громади.

Досвід викладання теми війни в Україні через призму демократичного громадянства, представлений у праці Е. Матто, підтверджує значущість педагогічних моделей, які допомагають здобувачам освіти не лише отримувати інформацію про конфлікт, а й осмислювати громадянську відповідальність, роль демократичних інститутів, солідарність і можливості участі [18]. Для українського освітнього контексту це означає, що військово-патріотичний зміст має бути пов'язаний із правовою культурою, гуманітарним виміром війни, волонтерською допомогою, підтримкою постраждалих, культурою пам'яті та етичним осмисленням захисту держави.

Особливої уваги потребує ризик мілітаризації освітнього середовища. Умови війни об'єктивно підсилюють значення оборонної підготовки, безпекових навичок і поваги до захисників України. Проте педагогічно небезпечно підмінювати патріотизм агресивною риторикою, культом сили, романтизацією насильства або психологічно травматичними формами роботи. Гуманістичні межі військово-патріотичного виховання полягають у тому, що цінність людського життя, гідність дитини, правомірність дії, турбота про інших і відповідальність мають залишатися провідними виховними орієнтирами. Такий підхід не послаблює оборонну свідомість, а робить її морально обґрунтованою й педагогічно безпечною.

Порівняння з міжнародними підходами до громадянської та глобальної громадянської освіти засвідчує, що сучасні освітні системи дедалі більше орієнтуються на поєднання національної належності з відповідальністю за демократичну спільноту, інклюзивність, міжкультурний діалог і соціальну участь [16; 17; 19]. Для України ця перспектива не заперечує пріоритету національної ідентичності, а навпаки, допомагає розглядати її як відкриту, демократичну й відповідальну. Українська національна ідентичність у педагогічному вимірі має формуватися не через протиставлення цінності власного народу універсальним гуманістичним цінностям, а через усвідомлення їхньої взаємодії: свобода, гідність, відповідальність, солідарність, правова держава та культура миру є одночасно національно значущими й загальнолюдськими орієнтирами.

Практичне значення результатів полягає в можливості їх використання під час розроблення виховних програм закладів загальної середньої, фахової передвищої та позашкільної освіти, оновлення змісту класного керівництва, підготовки майбутніх педагогів, підвищення кваліфікації вчителів, організації діяльності центрів національно-патріотичного виховання. Запропонована структура патріотичної вихованості може бути покладена в основу діагностичного інструментарію, який поєднуватиме оцінювання знань, ставлень, мотивів, поведінкових проявів і досвіду участі. Водночас таке оцінювання має бути етичним, некаральним і розвитковим,

оскільки йдеться про ціннісну сферу особистості, яка не може вимірюватися лише стандартизованими тестами.

Окремою проблемою є підготовка педагога. Учитель або класний керівник має володіти не тільки знанням нормативних документів і методик проведення виховних заходів, а й здатністю організовувати діалог, розпізнавати психологічні ризики, працювати з різним досвідом дітей, уникати маніпулятивної риторики, добирати достовірні джерела, формувати медіаграмотність, координувати партнерські взаємодії. Професійна готовність педагога до національно-патріотичного й військово-патріотичного виховання має включати ціннісну, методичну, комунікативну, етичну, психологічну та безпекову складові.

Дискусійним залишається питання меж залучення зовнішніх партнерів до виховної роботи. З одного боку, зустрічі з військовослужбовцями, ветеранами, волонтерами, рятувальниками, медиками і представниками громадських ініціатив роблять патріотичний зміст життєво переконливим. З іншого боку, будь-яка взаємодія зі школярами потребує педагогічного супроводу, попереднього узгодження змісту, врахування віку, досвіду дітей і психологічної безпеки. Партнерство не повинно підмінити професійну відповідальність педагога, а має розширювати виховний простір у межах гуманістичних і правових норм.

Отже, обговорення результатів підтверджує доцільність розгляду національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання як інтегрованого педагогічного процесу. Його ефективність визначається не кількістю заходів, а якістю ціннісного діалогу, змістовою цілісністю, діяльнісним досвідом, етичною виваженістю, психологічною безпекою та здатністю здобувачів освіти переносити сформовані знання й цінності в реальні соціальні практики.

Висновки

Національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання в сучасній педагогіці є взаємопов'язаними складниками формування зрілої, відповідальної, національно свідомої та соціально активної особистості. Патріотичне виховання задає загальну ціннісну рамку любові до Батьківщини й відповідальності за її майбутнє; національно-патріотичне виховання конкретизує цю рамку через українську мову, культуру, історичну пам'ять, державність, демократичні цінності та громадянську участь; військово-патріотичне виховання розвиває оборонну свідомість, культуру безпеки, фізичну й психологічну стійкість, повагу до захисників і захисниць України та готовність до правомірної дії відповідно до віку й можливостей здобувачів освіти.

Теоретичні засади досліджуваного напряму охоплюють аксіологічний, компетентнісний, діяльнісний, гуманістичний, ідентифікаційний, культурологічний і партнерський підходи. Патріотизм у педагогічному вимірі має виявлятися не лише як емоційна прихильність до Батьківщини, а як система знань, переконань, мотивів і практичних дій, спрямованих на утвердження української державності, захист гідності людини, розвиток громади, збереження національної ідентичності та підтримку суспільної стійкості.

Структура патріотичної вихованості охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційно-вольовий і діяльнісно-поведінковий компоненти. Її результативність має

оцінюватися за знаннями про Україну, сформованістю ціннісних ставлень, мотивацією до участі, досвідом суспільно корисної діяльності, безпековою компетентністю, інформаційною стійкістю, здатністю до рефлексії, відповідальністю та солідарною поведінкою.

Педагогічними умовами ефективного національно-патріотичного й військово-патріотичного виховання є цілісна виховна програма закладу освіти, інтеграція змісту в навчальну й позаурочну діяльність, професійна готовність педагога до ціннісного діалогу, психологічна безпека, партнерство з родиною та громадою, компетентнісно орієнтовані методи, включення учнів у соціально значущу діяльність, рефлексія та критеріальне оцінювання результатів. Реалізація військово-патріотичного компонента має здійснюватися без мілітаризації освітнього середовища, із дотриманням гуманістичних принципів, правової культури, вікової доцільності та поваги до індивідуального досвіду дитини.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні діагностичного інструментарію оцінювання патріотичної вихованості здобувачів освіти; емпіричній перевірці ефективності різних форм військово-патріотичного виховання в умовах воєнного й повоєнного часу; обґрунтуванні моделей підготовки педагогів до роботи з чутливими темами війни, втрат, героїзму та громадянської відповідальності; вивченні партнерства закладів освіти, родини, громади й інституцій громадянського суспільства; створенні методичних рекомендацій щодо безпечної, етичної та компетентнісно орієнтованої реалізації національно-патріотичного виховання в різних вікових групах.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках : постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 № 1322 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1322-2023-%D0%BF> (дата звернення: 14.05.2026).
2. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20> (дата звернення: 14.05.2026).
3. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 : наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-deyaki-pitannya-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-v-zakladah-osviti-ukrayini-ta-viznannya-takim-sho-vtrativ-chinnist-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-vid-16062015-641> (дата звернення: 14.05.2026).
4. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1702-20> (дата звернення: 14.05.2026).

5. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/898-2020-%D0%BF> (дата звернення: 14.05.2026).
6. Захист України. 10–11 класи : модельна навчальна програма інтегрованого курсу для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2025. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2025/np-zakhyst-ukrayiny-modelna-navch-prohrama-intehrovanyu-kurs-11-04-2025.pdf> (дата звернення: 14.05.2026).
7. Бех І. Д., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2023. Т. 5, № 2. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202>.
8. Канішевська Л. В. До питання військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану: організація та результати всеукраїнського опитування. Наука і техніка сьогодні. 2024. № 2(30). С. 544–552. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-544-552](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-544-552).
9. Канішевська Л. В., Рагозіна В. В. Стан військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти: результати всеукраїнського опитування учнів і вчителів. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2024. Вип. 28(1). С. 161–176. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-1-161-176>.
10. Журба К. О., Шкільна І. М. Теоретичні засади формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах воєнного та повоєнного часу. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2023. Вип. 27(1). С. 209–221. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-1-209-221>.
11. Мачуський В. В. Національно-патріотичне виховання учнів у закладах позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2024. Вип. 28(2). С. 32–45. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-2-32-45>.
12. Ціпан Т. Військово-патріотичне виховання учнівської молоді в умовах воєнного стану. Інноватика у вихованні. 2022. № 16. С. 223–232. DOI: <https://doi.org/10.35619/iiv.v1i16.498>.
13. Тимчик М. В., Скирда Т. С., Линник А. М. Єдність військово-патріотичного і фізичного виховання учнівської та студентської молоді. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. 2023. № 2(160). С. 162–165. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.02\(160\).34](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.02(160).34).
14. Бойчук В., Бойчук О., Мороз Р. Психолого-педагогічні особливості професійної діяльності в закладах освіти в контексті національно-патріотичного виховання. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2025. Вип. 29(1). С. 40–48. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2025-29-1-40-48>.

15. Anderson L. W. Civic education, citizenship, and democracy. *Education Policy Analysis Archives*. 2023. Vol. 31, No. 103. DOI: <https://doi.org/10.14507/epaa.31.7991>.
16. Akkari A., Radhouane M. Global Citizenship Education. *Intercultural Approaches to Education / A. Akkari, M. Radhouane*. Cham : Springer, 2022. P. 163–171. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-70825-2_12.
17. Hoggan-Kloubert T., Brandi U., Hodge S., Knight E., Milana M. Civic lifelong education: fostering informed citizenship amidst global challenges and democratic transformations. *International Journal of Lifelong Education*. 2023. Vol. 42, No. 4. P. 335–341. DOI: <https://doi.org/10.1080/02601370.2023.2234133>.
18. Matto E. C. Teaching democratic citizenship in moments of conflict: putting civic engagement theory into practice when teaching about the war in Ukraine. *Journal of Political Science Education*. 2024. Vol. 20, No. 3. P. 374–390. DOI: <https://doi.org/10.1080/15512169.2024.2319839>.
19. Kalev L., Hytti M., Hallik M., Sandström N. Citizenship education for contemporary democracy: challenges and gaps in six European countries. *Societies*. 2025. Vol. 15, No. 12. Article 355. DOI: <https://doi.org/10.3390/soc15120355>.
20. Borhan H. Civic education as a pathway to inclusive societies: exploring the role of education in fostering civic and social engagement. *OECD Education Working Papers*. 2025. No. 326. Paris : OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/3f128be8-en>.

References

1. Akkari, A., & Radhouane, M. (2022). Global citizenship education. In A. Akkari & M. Radhouane, *Intercultural approaches to education* (pp. 163–171). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-70825-2_12
2. Anderson, L. W. (2023). Civic education, citizenship, and democracy. *Education Policy Analysis Archives*, 31(103). <https://doi.org/10.14507/epaa.31.7991>
3. Bekh, I. D., Kanishevskaya, L. V., & Malynoshchuk, R. V. (2023). Strategy of military-patriotic education of children and youth in the education system of Ukraine: Realities and reference positions. *Visnyk of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 5(2), 1–7. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202>
4. Boichuk, V., Boichuk, O., & Moroz, R. (2025). Psychological and pedagogical features of professional activity in educational institutions in the context of national-patriotic education. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 29(1), 40–48. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2025-29-1-40-48>
5. Borhan, H. (2025). Civic education as a pathway to inclusive societies: Exploring the role of education in fostering civic and social engagement (OECD Education Working Papers No. 326). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/3f128be8-en>
6. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). On some issues of state standards of complete general secondary education (Resolution No. 898, September 30, 2020). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/go/898-2020-%D0%BF>
7. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). On approval of the Strategy for the affirmation of Ukrainian national and civic identity until 2030 and approval of the operational action plan for its implementation in 2023–2025 (Resolution No. 1322, December 15, 2023). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1322-2023-%D0%BF>

8. Hoggan-Kloubert, T., Brandi, U., Hodge, S., Knight, E., & Milana, M. (2023). Civic lifelong education: Fostering informed citizenship amidst global challenges and democratic transformations. *International Journal of Lifelong Education*, 42(4), 335–341. <https://doi.org/10.1080/02601370.2023.2234133>
9. Kalev, L., Hytti, M., Hallik, M., & Sandström, N. (2025). Citizenship education for contemporary democracy: Challenges and gaps in six European countries. *Societies*, 15(12), Article 355. <https://doi.org/10.3390/soc15120355>
10. Kanishevskaya, L. V. (2024). On the issue of military-patriotic education of high school students under martial law: Organization and results of the all-Ukrainian survey. *Science and Technology Today*, 2(30), 544–552. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-544-552](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-544-552)
11. Kanishevskaya, L. V., & Rahozina, V. V. (2024). The state of military-patriotic education in general secondary education institutions: Results of the all-Ukrainian survey of students and teachers. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 28(1), 161–176. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-1-161-176>
12. Machuskyi, V. V. (2024). National-patriotic education of students in out-of-school education institutions of the ecological and naturalistic direction. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 28(2), 32–45. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-2-32-45>
13. Matto, E. C. (2024). Teaching democratic citizenship in moments of conflict: Putting civic engagement theory into practice when teaching about the war in Ukraine. *Journal of Political Science Education*, 20(3), 374–390. <https://doi.org/10.1080/15512169.2024.2319839>
14. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). On some issues of national-patriotic education in educational institutions of Ukraine and recognising as invalid the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 641 of June 16, 2015 (Order No. 527, June 6, 2022). <https://mon.gov.ua/npa/pro-deyaki-pitannya-nacionalno-patriotichnogovihovannya-v-zakladah-osviti-ukrayini-ta-viznannya-takim-sho-vtrativ-chinnist-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-vid-16062015-641>
15. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2025). Zakhyst Ukrainy. Grades 10–11: Model curriculum of the integrated course for institutions providing complete general secondary education. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2025/np-zakhyst-ukrayiny-modelna-navch-prohrama-intehrovanyy-kurs-11-04-2025.pdf>
16. Tsipan, T. (2022). Military-patriotic education of student youth under martial law. *Innovatyka u Vykhovanni*, 16, 223–232. <https://doi.org/10.35619/iu.v1i16.498>
17. Tymchyk, M. V., Skyrda, T. S., & Lynnyk, A. M. (2023). Unity of military-patriotic and physical education of student youth. *Scientific Journal of the Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov. Series 15*, 2(160), 162–165. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.02\(160\).34](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.02(160).34)
18. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). On the foundations of national resistance (Law No. 1702-IX, July 16, 2021). <https://zakon.rada.gov.ua/go/1702-20>

19. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). On the basic principles of state policy in the field of affirming Ukrainian national and civic identity (Law No. 2834-IX, December 13, 2022). <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20>
20. Zhurba, K. O., & Shkilna, I. M. (2023). Theoretical principles of forming national solidarity among school and student youth in wartime and postwar times. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 27(1), 209–221. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-1-209-221>.